

11 ПРІОРИТЕТНИХ КРОКІВ

У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ТРИВАЮЧОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ У 2022 РОЦІ

У 2022 році виповнюється 8 років з початку збройної агресії Російської Федерації проти України. Ми, представники правозахисних громадських організацій, які всі ці роки опікуються питаннями захисту прав постраждалих унаслідок збройного конфлікту, маємо консолідовану позицію щодо пріоритетних кроків влади в умовах посилення ізоляційної політики окупаційної влади, поступового скорочення контактів мешканців окупованих територій із тими, хто проживає на вільній території України, а також збільшення загрози ескалації конфлікту з боку країни-агресора. Реалізація зазначених рекомендацій дозволить Україні, крім виконання зобов'язань перед власними громадянами, зробити кроки до розбудови сталого миру, бо цей мир починається не з виконання Мінських угод, а з того, як в Україні дотримуються і реалізуються права тих, хто постраждав унаслідок конфлікту.

1

Запровадити послідовну та ефективну санкційну політику стосовно осіб, причетних до політично мотивованих незаконних переслідувань громадян України та порушення прав людини. В Україні існує санкційне законодавство, яке є недосконалим і потребує значних змін задля ефективного застосування санкцій до осіб, причетних до грубих порушень прав людини, воєнних злочинів та злочинів проти людяності на тимчасово окупованих територіях України та в Російській Федерації у зв'язку зі збройним конфліктом. Наразі відсутній механізм контролю за виконанням санкцій та відповідальності за їхнє порушення. Необхідно впорядкувати та посилити державну політику у сфері застосування санкцій.

2

Ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС). Це дасть змогу посилити спроможність національної системи розслідувати та притягати до відповідальності осіб, які вчиняли найтяжчі міжнародні злочини під час конфлікту в Криму та на сході, а Україна отримає повноваження члена Асамблеї держав-учасниць МКС, який є найвищим органом управління МКС (брати участь у відборі суддів та прокурорів, формулювати пріоритети та стратегію подальшої роботи Суду, рекомендувати ситуації до розгляду в різних країнах Офісом Прокурора МКС).

3

Удосконалити систему розшуку осіб, зниклих безвісти в умовах збройного конфлікту. Закон України "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти" був прийнятий Верховною Радою України у липні 2018 року. Цей закон мав запровадити систему координації органів державної влади, громадських ініціатив та організацій, міжнародних партнерів заради розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, зокрема, в умовах збройного конфлікту та окупації. Натомість, ця система так і не запрацювала. Однією з причин є недосконалість самого закону, в тому числі, в частині розбудови системи координації на базі Секретаріату Кабінету Міністрів України. Фактично більше трьох років закон не працює належним чином, відтак, держава і досі не знає точну кількість осіб, які зникли безвісти в умовах окупації та збройного конфлікту в Україні. Крім того, система соціальної допомоги родичам осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, не запроваджена. Наразі необхідно внести зміни до закону із визначенням профільного міністерства, яке подальшому буде відповідальне забезпечення діяльності Комісії з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та функціонування відповідного Реєстру.

4

Запровадити адміністративну (позасудову) процедуру визнання актів цивільного стану, зокрема фактів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях. Наразі жителі тимчасово окупованих територій користуються, хоча і спрощеною, проте судовою процедурою встановлення цих фактів, що непропорційно ускладнює процес отримання ними відповідних документів, особливо в умовах пандемії та запровадження обмежень свободи пересування, закриття чи обмеження роботи КПВВ. Низка законодавчих актів, в тому числі Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб на період до 2024 року, передбачають функціонування позасудової процедури, проте наразі така процедура не створена. Як наслідок – принаймні 200 тисяч дітей, які народилися в окупації у Криму та на Донбасі, не мають свідоцтв про народження українського зростка. Усі вони є громадянами України й мають отримати належні документи.

5

Забезпечити справедливу та обґрунтовану компенсацію за майно, яке було знищене чи пошкоджене внаслідок збройного конфлікту. Така компенсація має відбуватися за прозорою доступною позасудовою процедурою, закладеною окремим спеціальним законом, що відповідає основним критеріям щодо захисту майнових прав. Наразі таким є законопроект № 5177, предметом регулювання якого є якраз запровадження механізмів реституції, а також надання компенсації за майно, яке було пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії. Законопроект був розроблений також з урахуванням коментарів і рекомендацій як від представників громадянського суспільства й міжнародних організацій, так і Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Водночас у низці аспектів механізми, передбачені законопроектом № 5177, потребуватимуть додаткового уточнення та доопрацювання до другого читання. Необхідною також буде розробка відповідних підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на виконання цього законопроекту. Окрім механізмів здійснення реституції та компенсації, необхідним буде створення передбаченого законопроектом Державного реєстру майна, знищеного, пошкодженого та втраченого внаслідок збройної агресії, завдяки якому буде проведено облік відповідних об'єктів.

6

Створити умови для збільшення кількості отримувачів освіти з числа мешканців тимчасово окупованих територій України. З 2016 року в Україні діють освітні центри «Крим-Україна» та «Донбас-Україна», що забезпечують спрощений вступ молоді з окупованих територій до закладів вищої освіти. Попри суттєве розширення можливостей доступу до освіти, не відбувається значного збільшення кількості абітурієнтів з окупованих територій: наприклад, через освітні центри «Крим-Україна» у 2018 році вступило 254 особи, у 2020 – 397 особи, а у 2021 – лише 337 особи. Причин цьому є декілька: пандемія і запровадженням карантинних обмежень (наприклад, обмеження роботи або закриття КПВВ); активізація з боку окупаційної влади у створенні перепон для вступу дітей з окупованих територій до університетів на підконтрольній Уряду України території. Однак поряд із цим ми можемо констатувати відсутність проактивної позиції Міністерства освіти та науки України (МОН), відсутність комунікаційної політики задля залучення молоді з тимчасово окупованих територій України. Наприклад, станом на 01 січня 2022 року відсутній наказ МОН щодо порядку та строків проходження вступної кампанії через освітні центри, наслідком чого є неможливість проведення ефективної інформаційної кампанії. Громадські організації вже отримують численні звернення з цього приводу, оскільки планування вступу дітьми та їхніми батьками відбувається заздалегідь. Крім того, актуальним є створення механізму підтвердження освітніх кваліфікацій, здобутих на тимчасово окупованих територіях.

7

Створити умови для системного захисту та соціальної підтримки осіб, які позбавлені особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України на окупованих територіях та в РФ, а також членів їхніх сімей. Станом на 9 грудня 2021 року, за даними правозахисних організацій, РФ незаконно з політичних мотивів утримує щонайменше 127 громадян України в окупованому Криму та на своїй території, ще щонайменше 301 заручник утримується на окупованих РФ територіях Донецької та Луганської областей. Наприкінці вересня 2021 року Президент України ініціював внесення як невідкладного «пакету» законопроектів, включно з Проектом Закону «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їх сімей» (№ 6104), який був ухвалений 26 січня у другому читанні. Цей закон відповідає нормам міжнародного гуманітарного права та права прав людини, чітко визначає категорії осіб, незаконно утримуваних у рамках збройного конфлікту, види допомоги, а також встановлює прозору незалежну процедуру прийняття рішення про надання державної допомоги цим особам. Наразі актуальним є завдання розробки та прийняття Кабінетом Міністрів України відповідних підзаконних нормативно-правових актів, які забезпечать повноцінну реалізацію закону.

8

Змінити підходи до призначення адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Починаючи з жовтня 2014 року, для підтримки осіб, які зазнали внутрішнього переміщення, була запроваджена відповідна щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг. Наразі розмір цієї допомоги становить суму від 442 грн до 1 000 грн на окрему особу та не підлягає індексації (крім допомоги особам з інвалідністю). При цьому загальний розмір допомоги не може перевищувати 3 000 грн на сім'ю (крім сімей, до складу яких входять особи / діти з інвалідністю, багатодітні сім'ї). При цьому щорічно на виплату адресної допомоги в державному бюджеті України закладається 3 млрд грн. Станом на жовтень 2021 року адресну допомогу отримують близько 170 тисяч родин ВПО. Адресна допомога є дуже важливим елементом підтримки осіб, які опинилися в ситуації внутрішнього переміщення. Однак наразі ця допомога не є справді «адресною», бо не враховує потреб і майнового стану родини. Саме тому доцільно переглянути підходи до призначення допомоги ВПО, збільшити її розмір і узалежнити її призначення від соціально-економічного стану (потреб) особи / сім'ї ВПО.

9

Створити умови для документування паспортами громадян України якомога більшої кількості мешканців тимчасово окупованих територій. Паспорт громадянина України є документом, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України. Паспорт є доказом правового зв'язку між громадянином і державою, а також він забезпечує доступ до реалізації та захисту прав людини. Численні складнощі процедури отримання першого паспорта громадянина України, оформлення (зокрема, замість втраченого або викраденого), обміну паспорта для мешканців окупованих територій мають суттєві негативні наслідки для підтримки зв'язків та реінтеграції. Наприклад, за загальним правилом, для отримання першого паспорта громадянина України після досягнення 14 років дитина має подати оригінали документів, що підтверджують громадянство та посвідчують особу батьків або одного з них, які на момент народження особи перебували у громадянстві України. Однак у випадку, коли в батьків з різних причин немає чинних паспортів громадян України, чи дитина є сиротою, вона фактично позбавлена можливості отримати паспорт громадянина України. Відтак критично важливим є перегляд існуючих процедур оформлення паспорта громадянина України та їх максимальне спрощення для мешканців окупованих територій.

10

Забезпечити належний доступ до медичних послуг у населених пунктах уздовж лінії розмежування. Гостро стоїть проблема надання медичних послуг у населених пунктах, що знаходяться в безпосередньому наближенні до лінії розмежування в Донецькій та Луганській областях, зокрема через відсутність або погане транспортне сполучення, відтік лікарів, утруднену можливість акумулювання коштів у місцевому бюджеті на покращення медичного обслуговування. Так, за даними моніторингу, що проводиться гуманітарною місією «Проліска» у другому кварталі 2021 року, зі 156 населених пунктів у зоні 0–20 км від лінії розмежування, у 51 населеному пункті (більше 6 000 жителів) відсутні будь-які медичні послуги, а в 39 з них відсутній громадський транспорт для сполучення з місцями, де медична допомога доступна. Відстань до спеціалізованої (вторинної) медичної допомоги становить у середньому від 30 до 70 км, що часто долаються на таксі. Було виявлено принаймні 24 населених пункти, куди в першій половині 2021 року жодного разу на виклик не приїхала швидка (близько 5 000 жителів). В інших населених пунктах час очікування швидкої становить від 1 до 2,5 годин. Сукупність факторів, що впливають на доступ до медичних послуг у населених пунктах уздовж лінії розмежування, потребують вирішення шляхом запровадження окремої програми медичних гарантій, а також розроблення та фінансування з державного бюджету програми «державних стимулів» розвитку й підтримки комунальних закладів охорони здоров'я та залучення лікарів у населені пункти вздовж лінії розмежування в Донецькій та Луганській областях.

11

Скасувати дозвільний порядок перетину лінії розмежування. Дозвільна система перетину лінії зіткнення була запроваджена у 2015 році. Тоді одним із головних аргументів був безпековий, оскільки фактично на КПВВ не функціонували бази даних, які б дозволяли перевіряти осіб, які мали намір перетнути лінію розмежування і виїхати з окупованих територій України. Наразі, через вісім років, ситуація на КПВВ змінилася. З червня 2015 року всі КПВВ були обладнані системою прикордонного контролю «ГАРТ-1», що дозволяє здійснювати ефективний контроль за інтегрованою базою, зокрема ідентифікувати особу, яка переміщується, зафіксувати напрям перетину (в'їзд / виїзд на контрольовану Урядом територію). Система дозволів жодним чином не посилює та не доповнює безпекового компонента. Подібної системи не існує при перетині КПВВ з тимчасово окупованою територією Криму. Натомість існування дозвільної системи при перетині КПВВ у Донецькій та Луганській областях створює численні проблеми для людей, які перетинають лінію розмежування. Останнім часом почастишали випадки, коли люди дізнаються про скасування їхньої «перепустки» під час спроби перетину КПВВ, про причини скасування ніхто не повідомляє.

ДОРОЖНЮ КАРТУ ПІДТРИМУЮТЬ:

